

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 141.32

Горбенко К. П.,
аспірантка, Донецький національний університет
ім. Василя Стуса (Україна, Вінниця),
sharm02@ukr.net

ПОНЯТТЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛУ В ІСТОРИКО–ФІЛОСОФСЬКОМУ ТА СОЦІАЛЬНО–ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСАХ

Виявлено зміст концепту «екзистенціал», який з'явився у феноменологічній онтології М. Гайдегера, але отримав широке розповсюдження в сучасній соціальній філософії, антропології, психології, політології, семантиці тощо. Відповідно, виокремлюються історико-філософський та соціально-філософський дискурси щодо тлумачення поняття «екзистенціал». Наводяться значення та конкретні приклади, що допомагають розкрити його сутність, вписати екзистенціали у систему філософських термінів.

Ключові слова: екзистенція, екзистенціал, дискурс, онтологія, феноменологія, екзистенціалізм, М. Гайдегер, Ж.-П. Сартр, соціальні екзистенціали.

Концепт «екзистенціал» (або «екзистенціалія») досить часто зустрічається як в спеціалізованій філософській, так і в публіцистичній літературі. При цьому більшість авторів отожднює «екзистенціали» з «екзистенцією» як такою, користуючись логікою – якщо «екзистенція» – це існування, то «екзистенціал» – це переживання людиною свого існування. Тому під екзистенціалами розуміють різного роду психологічні стани, архетипи колективного безсвідомого, почуття і навіть настрої людини. Наскільки коректно з філософської точки зору застосовувати для опису архетипів термін «екзистенціал»? І, взагалі, що він означає?

На наш погляд, слід розрізняти два самостійних дискурси щодо концепту «екзистенціал».

Перший з них, репрезентований переважно істориками філософії, зосереджений на пошуках початкового сенсу цього поняття в екзистенційно-феноменологічних текстах М. Гайдегера, де воно, власно кажучи, і з'являється. Учасники обговорення занурюються у текстологію, намагаючись відтворити, реконструювати хід думок німецького мислителя, виявити місце «екзистенціалів» в системі самобутньої гайдегерівської термінології.

Другий дискурс розгортається в царині соціальної філософії, де перетинаються різного роду смислові варіації на тему «екзистенціалів», часом досить сміливі. Творчий процес інколи заводить авторів дуже далеко не тільки від праць М. Гайдегера, а й від екзистенціалізму взагалі. Зміст цього дискурсу збагачується за рахунок залучення соціально-психологічних, антропологічних, політологічних, семантичних забарвлень відповідного концепту.

Перший з названих дискурсів репрезентований доробками А. Абдуліна [2], Є. Борисова [3], Н. Бросової [4], А. Гагаріна [5–6], П. Гайдено [7], В. Колоярцева [8], В. Молчанова [9], Ю. Разінова [10] та ін.

До числа другого, більш чисельного за представництвом, дискурсу слід віднести роботи В. Глебкіна

[11], Р. Гаріфулліна [12], Т. Даренської [13], С. Дацюка [14], С. Копилової [15–16], В. Летуновського [17], С. Лещева [18], А. Малінова [19], С. Омарбекової [20], Є. Островського [21], А. Павлова [22], Н. Петрова [23], Н. Хамітова [24], А. Шаровської [25], Д. Ярченко [26] тощо.

Метою даної статті є узагальнення існуючих в сучасній філософській літературі розуміння концепту «екзистенціал».

Як відомо, поняття екзистенціалу з'являється в філософії завдяки текстам М. Гайдегера, який використовував його для наповнення логіко-термінологічного апарату власної феноменологічної онтології. У своєму трактаті «Буття і час» Гайдегер вводить поняття «тут-буття» (Dasein), яке має об'єднати суб'єктність і об'єктність, буття внутрішнього та зовнішнього світів, які традиційно розрізнялися класичною філософією. Для пояснення зовнішнього світу остання вибудовує систему «категорій», в той час як переживання «тут-буття», котрі не надані нам у рафіновано раціональному освоєнні, потребують для свого опису «екзистенціалів». Як пояснює П. П. Гайдено, «незалежно від того, розуміються категорії онтологічно чи гносеологічно, вони за своєю природою передбачають поділ всього сущого на суб'єкт і об'єкт і не можуть схопити того початково неподільного цілого, з якого виходить екзистенціальна онтологія Гайдегера. Для охоплення цієї цілісності необхідно створити нові засоби – поняття особого роду. Такими поняттями – екзистенціями – у Гайдегера є «буття-в-світі», «буття-з-іншими», «забигання-вперед», «страх», «рішучість» і т.п. Екзистенціали виражають модуси буття світу в його нерозривному зв'язку з буттям людської свідомості або, що теж саме, модуси буття людської свідомості в її злитті зі світом. Розщеплення єдиної цілісності – людини-світу – на її різні аспекти і опис кожної з них так, що б не втрачалася з виду вся цілісність – таке завдання екзистенціальної аналітики «тут-буття» (Dasein), як його виклав Гайдегер в «Sein und Zeit» [7, с. 538].

Понятійне відтворення втраченої цілісності буття – ось функція, яку мали виконати «екзистенційні поняття» або екзистенціали. Вони вказували на особливі, базові конституюючі моменти людського буття, виокремлені в «екзистенційному устрої присутності». «Слово existenzial, – пише С. В. Копилова у своїй статті «Семантика екзистенціалів людського буття: підходи до тлумачення», – походить від existenzia (існування), і граматична форма множинного числа – «екзистенціали», «матеріали», «потенціали» тощо – вказує на загальне значення такого роду термінів: вони виявляють складний устрій (структуру, склад) тієї реальності, до якої відносяться. Цим устроєм є екзистенція – «вихідно та постійно ціла структура», яка виявляє при цьому «феноменальну багатоскладність устрою», що погрожує навіть «заслонити єдиний феноменологічний погляд на

ціле як таке». Таким чином, термінологічне визначення екзистенціалів (як основних одиниць екзистенціальної аналітики Dasein) обумовлене тим фактом, що вони виражають найважливіші структури екзистенції в їх взаємозв'язку» [16, с. 164].

У своїй екзистенційній аналітиці М. Гайдегер не надає чіткої дефініції неологізму «екзистенціал». «Усі есплікати, – пише він наприкінці дев'ятого параграфу «Тема аналітики присутності» першої глави «Експозиція задачі підготовчого аналізу присутності», – що виникають з аналітики присутності, викликані до уваги к структурі його екзистенції. Оскільки вони визначаються із екзистенціальності, ми називаємо буттєві риси присутності екзистенціалами. Їх необхідно чітко відрізняти від буттєвих визначень неприсутності розмірного сущого, яке ми іменуємо категоріями... Екзистенціали і категорії суть дві основоможливості буттєвих рис. Відповідне ним суще потребує завжди різного способу первинного опитування: суще є хто (екзистенція) або що (наявність у найширшому смислі). Про взаємозв'язок цих двох модусів рис буття можна казати лише <виходячи> з вже проясненого горизонту буттєвого питання» (Тут і далі цитати наведені за виданням: [27]).

Цей фрагмент є чи не найзмістовнішим поясненням того, що філософ розуміє під екзистенціалами, оскільки далі він вже використовує цей термін для характеристики рис буття. З тексту «Буття і часу» ми довідуємося, що: «Буття–в передбачає навпаки буттєвий устрій присутності і є екзистенціалом... Бути, зрозуміле як інфінітив від «я емь», тобто як екзистенціал, означає бути при..., бути довірливо близьким з... «Буття при» світі в ще точніше зрозумілому смислі розчинення в світі є екзистенціал, фундований у буття–в»; «Буття при» світі як екзистенціал ніколи не передбачає якогось сумісно–наявного–буття речей, які трапляються»; «...і «стурбованість» харчуванням і одягом, піклування про хворе тіло також є турботливість. Але цей вираз ми... розуміємо як термін для екзистенціалу» тощо. Тобто М. Гайдегер використовує термін «екзистенціал» у випадках, коли необхідно підкреслити щось неявне, те, що емоційно переживається, але раціонально не визначене. Можливо, тому ми не знайдемо у нього ані конкретної дефініції поняття, ані розрізнення концептів «екзистенція» та «екзистенціал», ані пояснення специфіки значення «екзистенціалів» та «екзистенціальних понять» [10].

Більш того, навіть такі фрагментарні спроби окреслити перелік екзистенціалів викликали критичні зауваження з боку К. Ясперса та його однодумців, які негативно ставилися до намірів Гайдегера побудувати якусь систему, вбачаючи протиріччя між цим прагненням і занадто складною, ірраціональною структурою реальності, яка принципово не піддається систематизації. «Гайдегер сам незабаром відмовився від цієї задачі: у більш пізніх роботах він не використовував більше поняття екзистенціал» [7].

Але саме та точка, де він зупинився, стала відправною для багатьох послідовників, залишаючи свободу для домислів інтерпретацій. Насамперед, історики філософії намагалися виявити основні риси концепту «екзистенціал». І першою такою рисою стала його невизначеність, неявність. Екзистенціали вказують

на неаявні переживання людини, але такі, що є предметом їхньої стурбованості. В якості ілюстрації А. Абдуллін пише про екзистенціал смерті як про те, що «неаявно, але значимо» [2].

Другою ознакою екзистенціалів є їх потенційний характер. «Конструюючи ряд аналогій «екзистенціальне–неаявне–можливе», приходимо до розуміння екзистенціалів людського буття як його можливостей, або ширше – потенцій» [16, с. 164]. Відмінною рисою екзистенціалів є потенційність парадоксального трагізму (трагічного парадоксу, абсурду, алогічності буття) [20, с. 29].

По–третє, на відміну від «категорій», які можуть бути співвіднесені з наявним буттям, з чимось константним, «екзистенціали» мають справу з буттям, яке розгортається в часі. Вони є формою мисленнєвого освоєння буття, яка адекватна узагальненням саме стосовно суб'єктивної реальності, тобто таким узагальненням, які вже не рефлектуються суворим науковим пізнанням, хоч останнє й задає рамки застосування екзистенціалів. Інакше кажучи, екзистенціали є основними одиницями мислення, що виконують у некласичній раціональності приблизно ту ж роль, що категорії – у класичній. Категорії фіксують загальний каркас буття в цілому, екзистенціали ж використовуються там, де всередині цього каркасу проявляються суб'єктивність і невизначеність.

«Під рубрикою «екзистенціал», – зазначає Ю. Разінов, – Гайдегер виводить такі визначеності буття присутності, як: «люди» (das Man), «буття–в», розташування, розуміння, мова, турбота, смерть, совість, час тощо. За аналогією з аристотелівським визначенням складу сущого, про будь–яку присутність можна сказати, що в обрії своїх буттєвих можливостей вона є людиною (Man), має онтологічну структуру буття–в (завдяки чому може бути онтично визначена як «де» – наприклад, у Лікеї), час, (завдяки якому може бути онтично визначена як «коли» – наприклад, учора), стурбованість, відтворює поклик сумління, заступає в смерть, розуміє, розташована, говорить тощо» [10].

Поширюючи і уточнюючи перелік екзистенціалів М. Гайдегера, швейцарський дослідник Медард Босс виокремлює в якості таких: просторовість, темпоральність, тілесність, співбуттєвість у спільному світі (буття–в–світі), налаштованість, історичність (історична пам'ять), смертність (буття–до–смерті) [17]. Ще раніше С. К'єркегор виокремлював самотність, смерть, страх, віру, надію в якості фундаментальних людських переживань. Л. Шестов вважав такими самотність і страх, Г. Марсель – самотність, смерть, вірність, віру, надію, любов, А. Камю – самотність, тугу, абсурд, свободу, С. Л. Франк – любов, В. Франкл – духовність, свободу, відповідальність [20, с. 30–31]. В публікаціях можна зустріти й інші варіації.

Погляди М. Гайдегера мали відчутний вплив на ще одного класика екзистенціалізму – Ж.–П. Сартра, який підсумував результати власних феноменологічних пошуків у роботі «Буття і ніщо». Відштовхуючись від проблеми співвідношення «в–собі–буття» та «для–себе–буття», Сартр намагається усвідомити суть інтерсуб'єктивних стосунків за допомогою понять «Я» та «Інший». Проте, на відміну від свого німецького попередника, він схиляється до тлумачення цієї суті не в душі співробітництва, але через протистояння.

На своєму шляху до свободи «Я» зустрічає чимало перепон, включаючи усвідомлення кінцевості свого існування, прагнення Іншого обмежити його свободу, внаслідок чого починається садомазохістська гра, в якій «Я» марно намагається подолати свою тілесність тощо. За Сартром, інтерсуб'єктивні стосунки породжують ще два модуса буття – «буття–для–іншого» та «буття–з–іншим», при цьому останній модус передбачає появу третьої особи, свого роду стороннього спостерігача, який має відстежувати етапи взаємодії «Я» з «Іншим» та фіксувати появу «інтимної цілісності». Наявність такого спостерігача з функціями арбітра необхідна тому, що жодний з суб'єктів «гри» не в змозі зсередини констатувати трансформацію відносин до нової спільноти.

Ж.–П. Сартр майже не використовує концепт «екзистенціал», але фактично наповнює концепцію Гайдегера новим змістом. У книзі «Буття і ніщо» [27], яка замислювалась як власний варіант побудови феноменологічної онтології, зміст екзистенціалів розглядається через призму психоаналізу суто в індивідуальному вимірі. На рівень колективного Сартр виходить у іншій своїй праці – «Критиці діалектичного розуму», де мислитель намагається описати «зняття» протиріччя між «Я» та «Іншим» на макрорівні, тобто в історії. Идеалом його елементарних соціальних утворень стають «анархістські групи», кожний член яких прагне свободи для себе і для всіх.

Таким чином, притаманна класичному екзистенціалізму орієнтація на людину як одиноку, закинуту у світ істоту, чие буття викрите екзистенціалами як можливими способами буття, була подолана. Якщо екзистенціали характеризують певний екзистенціальний стан, який безпосередньо пов'язаний з переживаннями індивіда, то, починаючи з пізнього Сартра, ці обмеження нагадують бар'єри греблі, легко зруйновані екзистенціалізмом, що виходить з меж власних кордонів.

Варіації на тексти М. Гайдегера і Ж.–П. Сартра, а також З. Фройда і К. Маркса, з одного боку, збагатили екзистенціалологічний дискурс, але з іншого, настільки його урізноманітнили та ускладнили, що від початкового змісту концепту мало що залишилося. Екзистенціали асоціюються або з архетипами колективного безсвідомого, або з усвідомленими зразками поведінки і комунікації. Це поняття відривається від свого «текстуального ґрунту» і покидає межі історико-філософського дискурсу, перетворюючись на самостійний елемент сучасних соціально-філософських побудов.

Принциповим моментом, який відрізняє обидва дискурси, є питання про те, чи можливо застосовувати термін «екзистенціал» для опису не лише індивідуальних, а й колективних, соціальних переживань?

В межах соціальної філософії екзистенціали тлумачаться не як іманентно властиві екзистенції риси, а як певні канони, стереотипи, правила існування людини в повсякденному житті, як життєві реалізації тут–буття індивідів в якості спільного буття, буття як загальної справи. Наприклад, В. Легуновський риторично запитує – а чи має екзистенціали Робінзон Крузо, відлюдник, що вимушено покинув суспільство? Вочевидь, основним екзистенціалом для нього слід вважати самотність. «Але парадокс полягає в тому, що сама самотність неможлива без певної співучасті інших

людей. «Співмісність» Робінзона Крузо виявилася насамперед в його самотньому існуванні за тими самими уявленнями, які він мав до того, як потрапив на острів. Саме в силу нашої фундаментальної співбуттєвості, співмірності ми здатні миттєво розуміти один одного» [17].

А. В. Глебкін вважає, що екзистенціали не виступають атрибутами індивідуально-особистісного, але, навпаки, «простір екзистенціалів є вторинним по відношенню до соціального простору» [11, с. 42].

Отже, якщо соціальні спільноти, як і індивід, переживають певні екзистенціали, то виникає інше питання – як співвідносяться між собою індивідуальні і соціальні екзистенціали? Чи є вони тотожними?

Відповідь на ці та інші подібні питання напряму залежать від того, що все ж такі розуміється під екзистенціалами. Адже в умовах, коли класики екзистенціалізму свідомо не залишили нам чітких дефініцій, теоретичний вакуум, що виник, з необхідністю заповнюється чисельними тлумаченнями терміну. Узагальнюючі їх, С. В. Копилова виокремлює дефініції екзистенціалів як: «засобів людського існування... сил, що конституують Я людини, ...змістожиттєвих засад буттєвості людини, форм можливого вияву... реальності для людського буття»; «основопонять, що імплікують загальні засоби саморозкриття власне людського існуючого, здатних передавати зв'язок існування та розуміння в його буттєвій організації»; «конкретних проявів екзистенції, унікальних способів буття людини у певних моментах її комунікації»; «апріорі, що конституують існування тут–буття в цілому та всьлякий окремий його буттєвісний акт»; «найважливіші – архетипічні – моделі поведінки, що укорінені в трансцендентальній структурі соціальної реальності і проявляються в сфері колективного несвідомого» [16, с. 164].

Екзистенціали, на думку С. Омарбекової, це даність, без якої людське буття як таке є принципово неможливим. Власне буття екзистенціалів пізнається в межах суб'єктивної діалектики чуттєвого і раціонального, поєднуючи в собі теоретичну, спрямовану на пізнання, і практичну, спрямовану на воління, на скоєння дій, сторін людського життя. Всі феномени екзистенції мають невичерпне душевне, «сердечне» «забарвлення», вони є тим, що можна назвати «думки–почуття» [20, с. 28]. «Екзистенціалами свого буття приходить індивід у дотичність з Абсолютом. В природі, історії, мистецтві, поезії і філософії абсолютне розкривається нам не безпосередньо, а в формі шифрів, що вказують на трансценденцію. Буття в цілому не може бути пізнаним, але воно може бути досягнуто відповідними світоглядними конструкціями. Все, що виходить за рамки подібного екзистенційного освоєння і засвоєння світу людиною, є лише об'єктивацією» [20, с. 22].

А. П. Павлов, незадоволений занадто абстрактним і метафоричним тлумаченням екзистенціалів в екзистенціалізмі, пропонує розглядати останні як «імперативи людської присутності в типових життєвих ситуаціях». На його думку, слід розрізняти:

- імператив належності до соціальної групи, спільності;
- імператив належного, допустимого;
- імператив значущості людини, її місця в системі владних відносин [22, с. 164].

Рівнева структуризація екзистенціалів уможливується лише за умов визнання їх соціальної природи. При всій персональності буття людина не може існувати без осягнення буття Іншого.

Висновки. Існування двох паралельних дискурсів щодо розуміння сенсу концепту «екзистенціал» обумовлено, по-перше, тим, що історико-філософський дискурс не вбачає за потрібне надавати будь-які раціональні дефініції відповідного поняття, аргументуючи це позицією М. Гайдегера та К. Ясперса. По-друге, історико-філософський дискурс акцентує увагу на індивідуальному характері екзистенціалів людського життя, заперечуючи необхідність розглядати колективні переживання малих і великих соціальних груп і спільнот.

У соціально-філософському дискурсі екзистенціали – це не лише модуси буття окремої людини, але й соціально обумовлені ціннісні вузли, квінтесенції смислів, цілей, прагнень людей; світоглядні конструкції, що а ргіогі задають параметри людського існування в світі. Екзистенціали відрізняються: початковою невизначеністю; антиномічністю, спів-присутністю взаємовиключних, «граничних ситуацій» (життя–смерть); постійною опозицією об'єктивістському детермінізму (все відбувається в потенційності всупереч необхідності); проживанням екзистенціалів як перевірки цільності «Я» (ствердження права «Я» на існування); напруженим, трагічним самовідкриттям аксіологічного значення і виміру екзистенціалів (само екзистенційне буття не є ціннісним, але воно ініціює аксіологічні зусилля людини, тобто буття екзистенції); важливістю присутності і взаємозв'язку ззовні випадкових деталей, що виростають до засадничих символів; принциповою не-структурованістю, не-ієрархічністю екзистенціалів.

Список використаних джерел

1. Абдуллин А. Р. Философская герменевтика: исходные принципы и онтологические основания [Электронный ресурс] / А. Р. Абдуллин. – Режим доступа: http://www.bashedu.ru/abdullin_ar/filger4.htm
2. Борисов Е. Диалог как судьба. Событие с Другим в экзистенциальной аналитике М. Хайдеггера [Электронный ресурс] / Е. Борисов. – Режим доступа: <http://tvfi.narod.ru/borisovl.htm>
3. Бросова Н. З. «Лесные тропы» бытия. Феноменология истории Мартина Хайдеггера [Электронный ресурс] / Н. З. Бросова. – Режим доступа: <http://tvfi.narod.ru/borisovl.htm>
4. Гагарин А. С. Экзистенциалы человеческого бытия: одиночество, смерть, страх. От Античности до Нового времени / А. С. Гагарин. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. ун-та, 2001. – 372 с.
5. Гагарин А. С. Экзистенциалы человеческого бытия в философии Мартина Хайдеггера / А. С. Гагарин // Проблемы антропологии и антропологии в философии. Колл. Монография / Отв. ред. Р. А. Бурханов. Часть 2. Гл.3. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2002.
6. Гайдено П. П. Экзистенциал / П. П. Гайдено // Философская энциклопедия. В 5-х т. Под редакцией Ф. В. Константинова. – М.: Советская энциклопедия, 1960–1970. – Т.5. – С.538.
7. Колоярцев В. А. Понятия самости у М. Гайдегера и П. Рикёра [Электронный ресурс] / В. А. Колоярцев. – Режим доступа: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Kolojar_1.htm
8. Молчанов В. И. Время и сознание. Критика феноменологической философии [Электронный ресурс] / В. И. Молчанов. – Режим доступа: <http://www.ruthenia.ru/logos/personalia/molchanov/zb.htm>
9. Разинов Ю. А. Понятие категории и экзистенциала в философии М. Хайдеггера / Ю. А. Разинов // Вестник Самарского государственного университета. – 1999. – №1 (11). – С.57–67.

10. Глебкин В. Ритуал в советской культуре / В. Глебкин. – М., 1998. – 168 с.
11. Гарифуллин Р. Фабрика самоубийств или непредсказуемая психология шахидов [Электронный ресурс] / Р. Гарифуллин. – Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/article468.htm>
12. Даренська Т. В. Экзистенциал самотності як предмет художньої рефлексії [Електронний ресурс] / Т. В. Даренська. – Режим доступу: <http://www.kollegiya.iatp.org.ua/text/samotnist.htm>
13. Дацюк С. Великая путаница структурализма [Электронный ресурс] / С. Дацюк. – Режим доступа: http://www.uis.kiev.ua/~_xyz/structuralism.html
14. Копилова С. В. Экзистенциалы людського буття: автореф. дис. ... канд. філос. наук / С. В. Копилова. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2008. – 19 с.
15. Копилова С. В. Семантика екзистенціалів людського буття: підходи до тлумачення // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя: Просвіта, 2007. – С.163–167.
16. Летуновский В. В. Экзистенциальный анализ: история, теория и методология практики. Дис. ... канд. психол. наук. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2001. – 239 с.
17. Лещев С. В. Тожество в формальной коммуникологии [Электронный ресурс] / С. В. Лещев. – Режим доступа: <http://library.mephi.ru/data/scientific-sessions/2002/6/405.html>
18. Малинов А. Модальная метфизика [Электронный ресурс] / А. Малинов. – Режим доступа: http://anthropology.ru/ru/texts/malinov/metares01_06.html
19. Омарбекова С. В. Любовь как экзистенциал человеческого бытия: Монография / С. В. Омарбекова. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гуманит. ун-та, 2012. – 130 с.
20. Островский Е. В. Рынок свернутых ощущений [Электронный ресурс] / Е. В. Островский. – Режим доступа: <http://www.zovu.ru/1x1/reklrlnok.htm>
21. Павлов А. П. Природа коммуникативного порядка [Электронный ресурс] / А. П. Павлов. – Режим доступа: <http://res.krasu.ru/paradigma/2/2.htm>
22. Петров Н. Начала содержательной логики [Электронный ресурс] / Н. Петров. – Режим доступа: http://nounivers.narod.ru/pub/logic_c.htm
23. Хамитов Н. Философия одиночества. Одиночество женское и мужское / Н. В. Хамитов. – Киев: «Ника-Центр», 2001. – 153 с.
24. Шаровская А. В. Социальные проблемы в экзистенциальной философии / А. В. Шаровская // Известия ПГПУ им. В. Г. Белинского. – 2009. – №11 (15). – С.17–18.
25. Ярченко Д. Р. Смерть как мета- экзистенциал // Гуманитарные научные исследования. – 2014. – №7. [Электронный ресурс] / Д. Р. Ярченко. – Режим доступа: <http://human.snauka.ru/2014/07/7011>
26. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер. Пер. с нем. В. В. Бибихина. – М.: Ad marginem, 1997. – 452 с.
27. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр. Пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. – М.: Республика, 2000. – 639 с.

References

1. Abdullin A. R. Filosofskaja germenevтика: ishodnye principy i ontologicheskie osnovanija [Jelektronnyj resurs] / A. R. Abdullin. – Rezhim dostupa: http://www.bashedu.ru/abdullin_ar/filger4.htm
2. Borisov E. Dialog kak sud'ba. Sobytie s Drugim v jekzistencijal'noj analitike M. Hajdeggera [Jelektronnyj resurs] / E. Borisov. – Rezhim dostupa: <http://tvfi.narod.ru/borisovl.htm>
3. Brosova N. Z. «Lesnye tropy» bytija. Fenomenologija istorii Martina Hajdeggera [Jelektronnyj resurs] / N. Z. Brosova. – Rezhim dostupa: <http://tvfi.narod.ru/borisovl.htm>
4. Gagarin A. S. Jekzistencijaly chelovecheskogo bytija: odinochestvo, smert', strah. Ot Antichnosti do Novogo vremeni / A. S. Gagarin. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural. gos. un-ta, 2001. – 372 s.
5. Gagarin A. S. Jekzistencijaly chelovecheskogo bytija v filosofii Martina Hajdeggera / A. S. Gagarin // Problemy antropologii i antropodiceji v filosofii. Koll. Monografija / Otv. red. R. A. Burhanov. Chast' 2. Gl.3. – Ekaterinburg: Izd-vo Ural, un-ta, 2002.
6. Gajdenko P. P. Jekzistencijal / P. P. Gajdenko // Filosofskaja jenciklopedija. V 5-h t. Pod redakciej F. V. Konstantinova. – M.: Sovetskaja jenciklopedija, 1960–1970. – T.5. – S.538.
7. Kolojarcev V. A. Ponzattja samosti u M. Gajdeg'era i P. Rik'ora [Elektronnyj resurs] / V. A. Kolojarcev. – Rezhym dostupu: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_39/Kolojar_1.htm

8. Molchanov V. I. Vremja i soznanie. Kritika fenomenologicheskoy filosofii [Elektronnyj resurs] / V. I. Molchanov. – Rezhim dostupa: <http://www.ruthenia.ru/logos/personalia/molchanov/zb.htm>

9. Razinov Ju. A. Ponjatje kategorii i jekzistenciala v filosofii M. Hajdeggera / Ju. A. Razinov // Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta. – 1999. – №1 (11). – S.57–67.

10. Glebkin V. Ritual v sovetskoj kul'ture / V. Glebkin. – M., 1998. – 168 s.

11. Garifullin R. Fabrika samoubijstv ili nepredskazuemaja psihologija shahidov [Elektronnyj resurs] / R. Garifuddin. – Rezhim dostupa: <http://www.apn.ru/publications/article468.htm>

12. Daren'ska T. V. Ekzistencial samotnosti jak predmet hudozhn'oi' refleksii [Elektronnyj resurs] / T. V. Daren'ska. – Rezhim dostupa: <http://www.kollegiya.iatp.org.ua/text/samotnist.htm>

13. Dacjuk S. Velikaja putanica strukturalizma [Elektronnyj resurs] / S. Dacjuk. – Rezhim dostupa: <http://www.uis.kiev.ua/~xyz/structuralism.html>

14. Kopylova S. V. Ekzistencialy ljuds'kogo buttja: avtoref. dys. ... kand. filos. nauk / S. V. Kopylova. – Zaporizhzhja: Zaporiz'kij nacional'nyj universytet, 2008. – 19 s.

15. Kopylova S. V. Semantika ekzistencialiv ljuds'kogo buttja: pidhody do tлумачennja // Kul'turologichnyj visnyk: Naukovo-teoretychnyj shhorichnyj Nyzhn'oi' Naddnipropranshynnyj. – Zaporizhzhja: Prosvita, 2007. – S.163–167.

16. Letunovskij V. V. Jekzistencial'nyj analiz: istorija, teorija i metodologija praktiki. Dis. ... kand. psihol. nauk. – M.: MGU im. M. V. Lomonosova, 2001. – 239 s.

17. Leshhev S. V. Tozhdestvo v formal'noj kommunikologii [Elektronnyj resurs] / S. V. Leshhev. – Rezhim dostupa: <http://library.mephi.ru/data/scientific-sessions/2002/6/405.html>

18. Malinov A. Modal'naja metafizika [Elektronnyj resurs] / A. Malinov. – Rezhim dostupa: http://anthropology.ru/ru/texts//malinov/metares01_06.html

19. Omarbekova S. V. Ljubov' kak jekzistencial chelovecheskogo bytija: Monografija / S. V. Omarbekova. – Nizhnevartovsk: Izd-vo Nizhnevart. gumanit. un-ta, 2012. – 130 s.

20. Ostrovskij E. V. Rynok svernutyh oshhushhenij [Elektronnyj resurs] / E. V. Ostrovskij. – Rezhim dostupa: <http://www.zovv.ru/lxl/reklinok.htm>

21. Pavlov A. P. Priroda komunikativnogo porjadka [Elektronnyj resurs] / A. P. Pavlov. – Rezhim dostupa: <http://res.krasu.ru/paradigma/2/2.htm>

22. Petrov N. Nachala sodержatel'noj logiki [Elektronnyj resurs] / N. Petrov. – Rezhim dostupa: http://nounivers.narod.ru/pub/logic_c.htm

23. Hamitov N. Filosofija odinochestva. Odinochestvo zhenskoe i muzhskoe / N. V. Hamitov. – Kiev: «Nika-Centr», 2001. – 153 s.

24. Sharovskaja A. V. Social'nye problemy v jekzistencial'noj filosofii / A. V. Sharovskaja // Izvestija PGPU im. V. G. Belinskogo. – 2009. – №11 (15). – S.17–18.

25. Jarchenko D. R. Smert' kak meta- / jekzistencial // Gumanitarnye nauchnye issledovanija. – 2014. – №7. [Elektronnyj resurs] / D. R. Jarchenko. – Rezhim dostupa: <http://human.snauka.ru/2014/07/7011>

26. Hajdegger M. Bytie i vremja / Martin Hajdegger. Per. s nem. V. V. Bibihina. – M.: Ad marginem, 1997. – 452 s.

27. Sartr Zh.–P. Bytie i nichto: Opyt fenomenologicheskoy ontologii / Zh.–P. Sartr. Per. s fr., predisl., primech. V. I. Koljadko. – M.: Respublika, 2000. – 639 s.

Gorbenko K. P., graduate student,
Donetsk National University named after Vasyl Stus
(Ukraine, Vinnitsa), sharm02@ukr.net

Concept of existential in the historical and philosophical, social and philosophical discourses

The article is dedicated to clarification of the content of the «existential» concept, which appeared in a phenomenological ontology of M. Heidegger, but has been widely known in the modern social philosophy, anthropology, psychology, political science, and semantics. Accordingly, there are historical and philosophical and socio-philosophical discourses regarding the definition of the «existential» concept. There are values and special examples that help to reveal its essence and to enter the existential in the system of the philosophical terms.

Keywords: Existential, existential discourse, ontology, phenomenology, existentialism, M. Heidegger, J. P. Sartre, and social existential.

* * *

УДК 316.351

Гапченко О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії і політології,
Хмельницький національний університет
(Україна, Хмельницький), garshenkoov@ukr.net

ПАТРИОТИЗМ ВИЩЕ ЗА ВІРУ. ФОРМУВАННЯ ІДЕАЛУ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ СВІДОМОСТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)

Проаналізовано, що дух патріотизму був органічним у контексті формування ідеалу української людини, а усвідомлення значущості формування патріотичних почуттів стало однією з визначальних тенденцій української гуманістичної філософії другої половини XVI – першої половини XVII ст. Патріотизм постає складовою частиною виховання громадянина, українця.

У добу Відродження патріотизм набуває загалонаціонального характеру, а «весь комплекс моральної філософії і громадянського гуманізму, який включав і соціально-політичні ідеї, був чітко орієнтований на виховання патріотизму та суспільної активності людей». Особливістю виявів патріотизму в Україні було те, що тут поєднувались в єдине ціле національний, полісний і конфесійний патріотизм, переплітаючись у свідомості та відображуючись у поетичній, літературній, філософській творчості.

Слід наголосити, що оспівані українськими гуманістами патріотизм, любов до вітчизни, відданість їй, прагнення служити її інтересам підносились до рівня найбільших громадянських чеснот.

Ключові слова: патріотизм, громадянський гуманізм, ідентичність, героїзм, ідеал.

Існування й поступ української спільноти на різних етапах культурно-історичного розвитку пов'язані з процесом формування особистості, наділеної яскравими індивідуальними рисами, національною свідомістю, патріотизмом. Виховання особистості передбачає орієнтацію на певний зразок, ідеал, що був сформований в процесі розвитку української філософської культури. Особливого значення для української спільноти такий ідеал набуває тоді, коли відчувається гостра потреба в ньому. Передусім це характерно для тих історичних періодів, коли український етнос боровся за своє національне існування, незалежність, культурну ідентичність.

Зміст ідеалу героїчної особистості значною мірою залежить від стану суспільної свідомості, поширеної в суспільстві системи цінностей, духовних пріоритетів, різного роду психологічних стереотипів. Свій відбиток накладає також й історична ситуація, що формує значною мірою саму людину й визначає можливості людської діяльності.

Специфічних виявів і значущості набуває створений українською свідомістю ідеал героїчної особистості в другій половині XVI – першій половині XVII ст. – у період культурно-національного відродження, боротьби українського народу за свою духовність, національну ідентичність і збереження основ української культури. Поштовхом до цього стало підписання у 1596 році Берестейської Унії, різке посилення латино-польського впливу й пов'язана з цим необхідність захисту й підтримки православної віри та православної церкви. Силою, що втілювала лідерські якості, брала на себе функції захисту православ'я, була носієм мужності, відваги й героїзму, виступало в XVI–XVII ст. українське козацтво. Саме воно стало об'єктом звеличення і уславлення в творчості видатних представників української культури XVI–XVII ст. і прикладом, на який орієнтувалася національна філософія в окресленні підходів до процесу виховання людини.

У дусі гуманістичного ставлення до людини в ній виділяються риси, які вирізняли її від інших.